

Torsdag med THORS

Hbl 21.5.81

GIGELTAND och **LÖNNDOM** hör till de ord som prof. Thors ägnar uppmärksamhet i dag, och så dyker den kära komparativen **SMÄRRE** upp igen...
STÖRRE problem av språklig art grubblar ni kanske över? Läg gärna fram dem för professorn: brev kan adresseras till Hbl, Mannerheimvägen 18, 00100 Helsingfors 10. Vi vidarebefordrar.

Det händer ibland att en språklig fråga förefaller besvärlig. Så var det härom dagen, när en fråga om innebörden av ordet **igeltänd** riktades till mig. Så mycket var genast klart, att ordet inte rimligen kunde innehålla det vanliga **igel**.

Det blev, som så ofta, nödvändigt att rådfråga Akademiens stora ordbok. Den upptog ordet, men med hänvisning till **igjel-**. Man finner i del 10 av ordboken **igeltänt** eller **-tänd** "som har **igeltänder**". **Gigeltand** i sin tur finns också i ordboken i betydelsen "tand som står snedt och sticker ut framför eller är längre än de övriga tänderna". Både **igeltand** och **igeltänd** betecknas som bygdemålsfärgade och föga brukliga ord. Dock upptas de i Östergrens ordbok. **Gigel-** hör samman med ett dialektalt verb **gigla** "böja ut taggarna på ett sågblad".

En frågeställare har plockat fram ett antal tidningstexter med tvivelaktiga formuleringar, ett av dem inne-

håller ordet **smärre** i ett diskutabelt uttryck. Det står: "Smärre kollision utanför X". Varför är uttrycket diskutabelt?

Ordet **små** har överhuvud vissa inskränkningar i sin användning, så vanligt det än är. Det förekommer allmänt i pluralis (t.ex. små människor) och i neutrum singularis (t.ex. smått och gott). Om komparativen **smärre** gäller, att den är ovanlig i singularis. Därför känns tidningens formulering något märklig. Vi tvekar däremot inte att säga "smärre kollisioner". I singularis skulle jag tveklöst skriva "en mindre kollision".

Diskutabel är också följande sats, som insändaren har lagt märke till: "Fartyget kan avresa till Sverige".

Avresa brukas om personer. Ett fartyg däremot, liksom ett fordon, **avgår**.

En annan frågeställare undrar: "Min far brukade som svar på ett påstående säga: Det är du **hah**. Vad manne det betyder? Såvitt jag vill minnas, sade han på min fråga, att uttrycket är mindre vackert."

Det förefaller mig, som vore "hah" ett slags efterbildning av ett försmädligt skratt och ha en innebörd "kantänka".

En tredje frågande vill veta, om uttrycket **i lönnodom** skall skrivas med två n.

Uttrycket skrivs med två n. Uttalet visar, att det uppfattas som en sammansättning av **lönn** (samma ord som vi har i **lönnmord**) och leden **dom**: ursprungligen är lönnodom en gammal dativform av ett substantiv **lönd** "hemlighet".

Carl-Eric Thors

Torsdag med THORS

Hbl 28.5.81

I MITTEN AV veckan har vi torsdag/Thorsdag, och denna gång påpekas bl.a. att man hellre bör använda uttrycket **I MITTEN AV** än **finlandismen "i medlet av"** när det gäller tidsbestämningar.

En frågeställare har noterat uttrycket **i medlet av 1800-talet** i en tidningsnotis och undrar om **inte mitten** är bättre.

Jag är helt av samma åsikt. **I medlet** (t.ex. av 1500-talet) är numera ett uttryck som kan betraktas som enbart finländskt. I Sverige förekom det ännu för några decennier sedan, men är nu obrukligt. Det brukliga uttrycket i Sverige är **i mitten av**, vilket ju också är vanligt hos oss. Det finns inget skäl för oss att skriva **i medlet av**; själv uppfattar jag det som ett något ålderdomligt uttryck, men den uppfattningen är bara min personliga. Det kan under alla omständigheter slås fast, att **i mitten av** är allmänt svenskt.

"Är ordet **nit** i betydelsen 'iver' **det-genus** eller **den-genus**?"

Nit "iver, nitälskan" har neutralt genus. Det heter alltså **nitet** i bestämd form. Jag erinrar mig ett berömt ställe hos Karlfeldt: "han lopp i nitets fotsvett på rättfärdighetens väg". Man ser inte sällan orätt genus på **nit** i den här avsedda betydelsen, någon gång även i Sverige. Felet beror väl på att ordet har blivit ganska sällsynt och på att det

har rönt påverkan av ett annat **nit** (**nit-en**), som betyder "lott utan vinst": "han drog en nit". (Detta ord **nit** är för övrigt ett lånord från holländskans **niet**, vilket motsvarar tyskans **nicht** "inte".)

En annan frågeställare undrar om ordet **precis** kan böjas.

Det beror, såsom frågeställaren har noterat, på ordets funktion i satsen. Det kan å ena sidan vara adverb i betydelser som "jämnt, exakt, på slaget" och är i det fallet oböjligt. Vi säger t.ex. "Klockan är precis åtta", "Det gick precis jämnt ut". Å andra sidan uppträder **precis** mycket ofta som ett adjektiv, med betydelser som "noggrann, punktlig", t.ex. "Han lämnade precisa uppgifter", "Hans svar var kort och precis". Som synes kan adjektivet **precis** böjas, på samma sätt som andra adjektiv.

Reglerna är alltså tämligen exakta (för att inte säga "precisa"). Det enda som i någon mån verkar störa ordningen, men bara skenbart, är att adjektivet **precis** "noggrann" någon gång uppträder som adverb: "Han svarade kort och precis".

Att ett adjektiv uppträder som adverb är en normal företeelse; det är sällsynt att ett adjektiv inte förekommer i adverbfunktion (med ändelsen -t), men exempel finns dock. Jag kan t.ex. inte gärna tänka mig att bruka ordet **inbunden** "reserverad" som ett adverb och säga "Han uppträder inbundet".

Carl-Eric Thors